

کیفرزدایی در ایران

نظریه و رویه

نویسنده:

دکتر ولی اله صادقی

مجمع علمی و فرهنگی مجد

سرشناسه	: صادقی، ولی‌اله،
عنوان قراردادی	: ایران. قوانین و احکام Iran. Laws, etc
عنوان و نام پدیدآور	: کیفرزدایی در ایران (نظریه و رویه) / تألیف ولی‌اله صادقی ؛ با دیپاچه مهرداد رایجیان اصلی.
مشخصات نشر	: تهران: مجد، ۱۳۹۷.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۹۱۶-۷
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: جرم و جنایت -- ایران -- پیشگیری
موضوع	: Crime prevention -- Iran
موضوع	: رویه قضایی -- ایران
موضوع	: Jurisprudence -- Iran
موضوع	: اصلاح جامعه‌محور مجرمان -- ایران
موضوع	: Community-based corrections -- Iran
موضوع	: مجازات -- ایران
موضوع	: Punishment -- Iran
موضوع	: اجرای عدالت کیفری -- ایران
موضوع	: Criminal justice, Administration of -- Iran
شناسه افزوده	: رایجیان اصلی، مهرداد، مقدمه‌نویس
رده بندی نگره	: HV ۹۹۶۰/الف ۹ ص ۲ ۱۳۹۱
رده بندی دیویی	: ۳۶۴/۴۰۹۵۵
شماره کتابشناسی سی	: ۵۲ ۲۰۴۷

طرح جلد: برگرفته از مجریه پوسترهای "اعدام عادلانه نیست"، پاریس، ۲۰۱۰.
هرگونه تکثیر کامل یا قسمتی از کتاب بدون مجوز از پدیدآورنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاق است.
موارد تخلف را به دفتر مرکزی ده‌جده گزارش فرمایید.

کیفرزدایی در ایران (نظریه و رویه)

نویسنده: دکتر ولی‌اله صادقی

انتشارات مجد

چاپ اول: ۱۳۹۷ تعداد: ۱۰۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ و منحصر «مجد» است.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۹۱۶-۷

ISBN: 978-600-193-916-7

دفتر مرکزی مجد:

تهران، میدان انقلاب، تقاطع خیابان منیری جاوید و شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۷

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۱۲۰۷۸ - ۶۶۹۶۳۳۸۶

فروشگاه مرکزی: تقاطع خیابان منیری جاوید و شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۹

تلفن: ۶۶۴۰۹۴۲۲ - ۶۶۴۸۶۸۷۴

www.majdlaw.com

E-mail: info@majdlaw.com

کانال رسمی انتشارات مجد در تلگرام: @majdlaw

فهرست مطالب

۱۳	دیباجه: درآمدی بر یک نظریه کیفرزدایی در ایران (دکتر مهرداد رایجیان اصلی)
۱۸	مقدمه
۲۱	بخش نخست: تبیین کیفرزدایی؛ نهادهای ساز سیاست
۲۱	فصل نخست: مفهوم یابی؛ الگوی قلمروگاهی کیفری
۲۳	مبحث نخست: خروج از قلمروی کیفری؛ جرمزدایی
۲۴	گفتار نخست: ورود به قلمروی دیگر از حقوق؛ تحول پاسخ
۲۴	بند نخست: تعهد انگاری؛ مدنی سازی پاسخ
۲۵	بند دوم: تخلف انگاری؛ صنفی - اداری سازی پاسخ
۲۶	گفتار دوم: خروج از قلمروی حقوق؛ حذف پاسخ
۲۷	بند نخست: راه انگاری؛ بهنجار سازی
۲۹	بند دوم: بحران انگاری؛ اخلاقی - عرفی سازی پاسخ
۳۰	مبحث دوم: عدم خروج از قلمروی کیفری
۳۰	گفتار نخست: قضازدایی و انگاری سهم عدالت کیفری
۳۱	بند نخست: شکایت زدایی؛ پاسخ ترمیمی
۳۲	بند دوم: تعقیب زدایی؛ تدبیر شبه کیفری
۳۴	گفتار دوم: کیفرزدایی
۳۵	بند نخست: کیفرزدایی فرایندی؛ تغییر مسیر فرایند منجر به کیفر
۳۵	بند دوم: کیفرزدایی کامل؛ حذف کیفر
۳۶	بند سوم: کیفرزدایی جزئی؛ محدودسازی کیفر
۳۶	الف: محدودسازی قانونی؛ تعدیل کیفرگذاری
۳۸	ب: محدودسازی قضایی؛ تعدیل کیفردهی
۴۱	فصل دوم: توجیه؛ روایتش کمینه گرایی کیفری
۴۵	مبحث نخست: رویکرد الغاگرا
۴۸	مبحث دوم: رویکرد حق گرا
۵۲	مبحث سوم: رویکرد مصلحت گرا (با تأکید بر زندان)
۵۳	گفتار نخست: مصلحت کیفرشناختی؛ نفی اختلال آفرینی کیفر
۵۵	گفتار دوم: مصلحت اجتماعی؛ نفی تسری موج کیفر به خویشاوندان
۵۸	گفتار سوم: مصلحت اقتصادی؛ نفی هزینه زایی
۶۱	بند نخست: کمبود اعتبارات مالی

- ۶۴ بند دوم: کمبود امکانات انسانی و ساختمانی
- ۶۷ گفتار چهارم: مصلحت، مبنای عدم توجیه
- ۶۹ مبحث چهارم: رویکرد اساسی گرا
- ۷۰ گفتار نخست: تقدّم اخلاق بر کیفر
- ۷۲ گفتار دوم: اصالت مسئولیت اجتماعی
- ۷۲ گفتار سوم: نفی پاسخ دهی سرنوشت ساز
- ۷۳ گفتار چهارم: اصالت عدم تعرض
- ۷۴ گفتار پنجم: لزوم پیش بینی هزینه های پاسخ
- ۷۵ گفتار ششم: پاسخ دهی متناسب با جمهوری اسلامی
- ۷۶ گفتار هفتم: سیاست های کلی نظام، مانع انجام گسیختگی کیفری
- ۷۸ فصل سوم: تاریخ گسترش کیفرزدایی؛ نظریه فرگشت
- ۷۹ مبحث نخست: تأسیس نهاده های کیفرزدایانه مکاتب کیفری
- ۸۰ مبحث دوم: سرگذشت کیفرزدایی در ایران
- ۸۴ گفتار نخست: شناسایی تدبیرهای کیفرزدها؛ دوره آغازین
- ۸۴ بند نخست: کیفرزدایی نسل اول؛ پدیداری، پایداری و پویایی
- ۸۶ بند دوم: کیفرزدایی سوسیالیستی؛ آغاز پهلوی دوم
- ۸۷ بند سوم: کیفرزدایی انقلابی
- ۸۹ بند چهارم: کیفرگرایی سوسیالیستی؛ پایان پهلوی دوم
- ۹۰ گفتار دوم: دگردیسی چهارچوب کیفرزدایی؛ دوره گذار
- ۹۱ بند نخست: کیفرزدایی انقلابی - انتقالی
- ۹۳ بند دوم: تحولات قانونی - مدیریتی
- ۹۴ گفتار سوم: تورمزدایی کیفری به مثابه سیاست؛ دوره سازش
- ۹۵ بند نخست: سیاست گذاری رهبری؛ سیاست های کلی کشور
- ۹۷ بند دوم: سیاست گذاری قانونی؛ تدوین لوایح قضایی کیفری
- ۱۰۳ بند سوم: سیاست گذاری قضایی؛ حبس زدایی مدیریتی - اخلاق
- ۱۰۴ الف: رهنمون های مدیریتی؛ تبیین ظرفیت های قانونی
- ۱۰۵ ب: رهنمون های اخلاقی؛ زندان در سیاست کیفری اسلام
- ۱۰۷ بند چهارم: سیاست گذاری نافرجام؛ عدم تصویب لوایح کیفرزدا در مجلس
- ۱۰۸ گفتار چهارم: عصر نوین سیاست کیفرزدایی؛ دوره شکوفایی
- ۱۰۹ بند نخست: گسترش جنبش های کیفرزدایی
- ۱۰۹ الف: جنبش حبس زدایی؛ هسته کیفرزدایی در ایران
- ۱۱۰ ۱: حبس زدایی در محکومیت های کیفری
- ۱۱۱ ۲: حبس زدایی در محکومیت های مالی

۱۱۳	۱-۲: تسهیل اعسارپذیری
۱۱۴	۲-۲: وام‌دهی
۱۱۶	۲-۳: کاهش حمایت کیفری از مهریه
۱۱۷	۲-۴: کاهش بازداشت بدل از جزای نقدی
۱۱۸	۲-۵: تسهیل پرداخت دیه جنایات ناشی از تصادفات رانندگی
۱۲۱	ب: جنبش اعدام‌زدایی
۱۲۲	۱: محدودسازی اعدام در جرایم مواد مخدر
۱۲۷	۲: قید نشدن اعدام در درجات مجازات‌های تعزیری
۱۲۷	۳: اسقاط اجرای اعدام در برخی از جرایم حدی
۱۲۹	۴: لغو اعدام بزه‌کاران با سن کمتر از هجده سال
۱۲۹	۵: دادرسی منصفانه اعدام‌زدا
۱۳۰	ع: کشف به اعدام‌زدایی در قانون برنامه ششم توسعه
۱۳۲	ب: جنبش کیفرزدایی از اعتیاد
۱۳۶	بند دوم: راضع سیرگرا و عدول از آن در دستگاه قضا
۱۳۶	الف: برخی مواد مجازات کیفری
۱۳۷	۱: امتیاز مجرم برای اعطای مرخصی به زندانیان
۱۳۸	۲: شبهه آفرینی راعا رخی از کیفرزدهای نوین
۱۳۹	۳: تردید در اثربخشی اعدام‌زدایی
۱۳۹	ب: عدول از مواضع کیفرگرا؛ تا کی بر کیفرزدهای نوین
۱۴۰	۱: دستور عمل‌های کاهش جرمیت کیفری زندان‌ها
۱۴۱	۲: اعطای مرخصی‌های مناسبتی
۱۴۳	بند سوم: شاخص‌گذاری برای کیفرزدایی هدفمند
۱۴۷	بخش دوم: اعمال کیفرزدایی؛ ابزار و قواعد سیاست
۱۴۷	فصل نخست: ابزار؛ نسل‌ها، گونه‌ها و گستره‌ها
۱۴۸	مبحث نخست: کیفر زدهای نسل اول؛ پایدار و پویا
۱۴۹	گفتار نخست: کاهش کیفر؛ تخفیف
۱۵۰	بند نخست: سیر انقباضی جهات کاهش کیفر
۱۵۲	بند دوم: قبض و بسط گستره کاهش کیفر
۱۵۶	بند سوم: گسترش تخفیف ثانویه؛ کاهنده‌های پسا محکومیتی کیفر
۱۵۷	الف: تصویب قانون کاهنده کیفر
۱۵۸	ب: اسقاط حق تجدید نظرخواهی (تسلیم به رأی)
۱۶۱	پ: تشخیص دادگاه تجدیدنظر

- ۱۶۲ ت: صرف نظر از شکایت در جرایم غیر قابل گذشت
- ۱۶۳ ث: پرداخت به موقع جزای نقدی
- ۱۶۴ بند چهارم: ارزیابی کیفرزدایی کاهش مدار
- ۱۶۵ گفتار دوم: بخشش؛ عفو
- ۱۶۶ بند نخست: عفو عمومی؛ کیفربخشی برای تکوین یا تحکیم اقتدار سیاسی
- ۱۶۹ بند دوم: بخشش خصوصی؛ کیفربخشی فردی - اجتماعی
- ۱۷۰ بند سوم: عفو ویژه؛ احکام حکومتی برای سیاسیون
- ۱۷۱ بند چهارم: ارزیابی کیفرزدایی بخشش مدار
- ۱۷۲ گفتار سوم: رهایی، قبل یا در جریان کیفر؛ تعلیق مجازات
- ۱۷۶ بند نخست: رکن محکومیتی؛ محکومیت‌های تعلیق‌پذیر
- ۱۷۷ بند دوم: رکن زمانی؛ مدت تعلیق
- ۱۷۸ بند سوم: رکن الفایی؛ جرایم الفاگر تعلیق
- ۱۷۹ بند چهارم: رکن استثنایی؛ گستره تعلیق‌ناپذیری
- ۱۸۱ بند پنجم: ارزیابی کیفرزدایی تعلیق مدار
- ۱۸۲ گفتار چهارم: رهایی از ریست کیفری به زیست اجتماعی؛ آزادی مشروط
- ۱۸۴ بند نخست: رکن سابقه‌ای؛ از سابقه حبس تا استفاده از آزادی مشروط
- ۱۸۵ بند دوم: رکن تحمیلی؛ حمل و تشبیه از محکومیت
- ۱۸۷ بند سوم: رکن زمانی؛ مدت رهایی
- ۱۸۹ بند چهارم: ارزیابی کیفرزدایی آزادی مدار
- ۱۸۹ گفتار پنجم: جریمه پردازی درآمدی و بازگشتی؛ جزای نقدی
- ۱۹۴ مبحث دوم: کیفر زدهای نسل دوم (نوین)
- ۱۹۵ گفتار نخست: جایگزین سازی برای زندان روی یا زندان بی
- ۱۹۷ بند نخست: جایگزین سازی عام؛ هم‌گرایی دو نسل
- ۱۹۹ بند دوم: جایگزین سازی خاص؛ حبس زدهای نوین
- ۱۹۹ الف: انعطاف‌پذیری؛ قابلیت متناسب‌سازی اولیه و ثانویه
- ۲۰۰ ب: بازگشت‌پذیری؛ قابلیت اجرای کیفر اصلی
- ۲۰۲ پ: مکمل‌پذیری؛ قابلیت جمع با کیفرهای تبعی و تکمیلی
- ۲۰۳ ت: همراه‌پذیری؛ قابلیت جمع با سایر کیفرهای اصلی
- ۲۰۴ گفتار دوم: معاف‌سازی سنجشی؛ معافیت از مجازات و تعویق صدور حکم
- ۲۰۶ گفتار سوم: زدایش کیفری افتراقی (سین مدار)
- ۲۰۹ بند نخست: تا نه سال: زدایش کیفری مطلق
- ۲۱۰ بند دوم: نه تا پانزده سال: زدایش کیفری نامتوازن
- ۲۱۰ بند سوم: پانزده تا هجده سال: زدایش کیفری رشد مدار

۲۱۲	فصل دوم: قواعد؛ الگوی رواداری کیفری
۲۱۵	مبحث نخست: حد زدایی؛ رواداری اجرایی - اثباتی
۲۱۷	گفتار نخست: قاعده کلی؛ ابتداء حدود بر تخفیف
۲۱۹	گفتار دوم: قواعد جزئی
۲۲۰	بند نخست: قاعده بازگشت
۲۲۳	بند دوم: قاعده مصلحت
۲۲۶	بند سوم: قاعده محرومیت
۲۲۷	الف: دگر جنس گرایی
۲۲۸	ب: همجنس گرایی مردان
۲۲۸	پ: مالخوردگان
۲۲۹	بند چهارم: قاعده ادعا
۲۳۰	گفتار سوم: حد زدایی های نوین
۲۳۱	بند نخست: حد زدایی های ماهوی
۲۳۲	بند دوم: حد زدایی های سماعی؛ حذف تشریفات اجرای حدود از پیکره قانون
۲۳۴	مبحث دوم: قصاص زانی؛ رواداری در کیفرخواهی
۲۳۵	گفتار نخست: قاعده اراده
۲۳۸	گفتار دوم: قاعده تبدیل
۲۳۹	مبحث سوم: تعزیر زدایی؛ رواداری بر کیفر هم
۲۴۲	گفتار نخست: قاعده تدرج؛ درجه محوری
۲۴۴	بند نخست: گستره درجه ای
۲۴۶	بند دوم: استثنائات نظام درجه ای
۲۴۷	الف: استثنای بزه محور
۲۴۸	ب: استثنای کیفر محور
۲۵۱	پ: استثنای بزه کار محور
۲۵۲	گفتار دوم: قاعده اختیار؛ آزادی عمل کیفرزدایانه
۲۵۴	بند نخست: گستره آزادی عمل
۲۵۷	بند دوم: چهارچوب گذاری آزادی عمل
۲۶۱	گفتار سوم: قاعده مدت؛ زمان بندی
۲۶۲	بند نخست: زمان؛ عامل سرعت یا میزان تعزیر زدایی
۲۶۴	بند دوم: زمان؛ تابعی از رفتار مرتکب
۲۶۷	گفتار چهارم: قاعده سنجش؛ شرایط شایستگی برای رهایی از کیفر
۲۶۸	بند نخست: سنجش رضایت؛ شرط جبران - گذشت
۲۷۳	بند دوم: سنجش خطر؛ شرط سابقه

۲۷۹	بند سوم: سنجش موقعیت؛ شرط جهات تخفیف
۲۸۰	بند چهارم: سنجش بازگشت‌پذیری؛ شرط اصلاح
۲۸۵	بخش سوم: فراگرد کیفرزدایی؛ نقش آفرینان سیاست
۲۸۹	فصل نخست: قانون گذار؛ کیفرگذاری کمینه
۲۹۰	مبحث نخست: جرم انگاری با حداقل کیفر
۲۹۲	مبحث دوم: فتواگزیی همسو با سیاست
۲۹۲	گفتار نخست: فتواگزیی موجود؛ ابهام در معیار گزینش
۲۹۲	بند نخست: حبس‌گرایی تعزیری
۲۹۴	بند دوم: اعدام‌گرایی تعزیری
۲۹۵	ستار دوم: فتواگزیی مطلوب؛ تعیین معیار گزینش
۲۹۹	مبحث سوم: کیفرزدایی دومین (الحاقی - تبعی)
۲۹۹	گفتار نخست: تحریم‌زدایی کیفری
۳۰۴	گفتار دوم: نماززدایی کیفری
۳۰۷	گفتار سوم: ادتئنازدایی کیفری
۳۰۸	مبحث چهارم: کیفرزدایی جایزه‌آمیزی و آیین‌نامه‌ای نبودن
۳۱۲	مبحث پنجم: کیفر ستیز در اراغ‌های قانونی
۳۱۵	فصل دوم: نظام عدالت کیفری؛ تشنگان اسلی
۳۱۶	مبحث نخست: سطح مدیریت؛ ریس فوه قضایه
۳۱۹	مبحث دوم: سطح رویه‌سازی
۳۲۰	گفتار نخست: دادگاه کیفری؛ رویه سازی بیاد
۳۲۲	گفتار دوم: دادگاه تجدیدنظر؛ اصلاح یا نقض رای کیفرگرا
۳۲۳	بند نخست: اصل منع تشدید کیفر
۳۲۴	بند دوم: اختیار تخفیف کیفر
۳۲۵	بند سوم: حکم به سایر کیفرزداها در آرای اصلاحی
۳۲۶	بند چهارم: تجدیدنظرخواهی دادستان به جهت عدم تناسب
۳۲۶	گفتار سوم: دیوان عالی کشور؛ آرای وحدت رویه کیفرزدا
۳۳۲	مبحث سوم: سطح پیشنهاد سازی
۳۳۲	گفتار نخست: قاضی اجرای احکام کیفری
۳۳۴	گفتار دوم: کمیسیون عفو و تخفیف؛ پیشگام کیفرزدایی از محکومان
۳۳۵	بند نخست: فرایند پیشنهاد عام (عادی)
۳۳۵	بند دوم: فرایند پیشنهاد خاص
۳۳۶	بند سوم: ارزیابی آماری سه دهه عفو و بخشودگی

۳۳۸	گفتار سوم: شوراهاى مربوط به زندانيان
۳۳۹	بند نخست: شوراى طبقه‌بندى
۳۴۰	بند دوم: شوراى انضباطى
۳۴۱	بند سوم: شوراهاى حل اختلاف در امور زندانيان
۳۴۲	مبحث چهارم: سطح نظارتى
۳۴۴	مبحث پنجم: سطح حمايتى؛ حاميان مالى زندانيان غير عمد
۳۴۵	مبحث ششم: سطح پشتيبانى و ارتباط دهى؛ دولت
۳۴۸	فصل سوم: اجتماع؛ چالش‌هاى خواستارى فرهنگى
۳۵۲	مبحث نخست: خواستارى ترميمى: ستيزه يا سازش؟
۳۵۴	مبحث دوم: خواستارى كيفرى: گرايش يا گريز؟
۳۵۹	برآء: كرزدايى ايرانى؛ هست‌ها و بايدها
۳۷۱	منابع

فهرست جدول‌ها

۱۴۴	جدول شماره ۱ - شاخص‌هاى سبب زندانى در قانون برنامه ششم توسعه
۱۷۵	جدول شماره ۲ - تحولات گسترده تعقيب جرمى، مجازات در نيم قرن گذشته
۲۰۸	جدول شماره ۳ - ساختار كيفرزدايى افتراقى در ايام اطفال و نوجوانان
۲۴۳	جدول شماره ۴ - دامنه قواعد تدرج و اختيار در تعزير زدايى
۲۶۵	جدول شماره ۵ - دامنه قاعده زمان در تعزير زدايى
۲۶۸	جدول شماره ۶ - شاخص‌هاى قاعده سنجش در اصل تعزير زدايى
۳۳۸	جدول شماره ۷ - تعداد محكومان عفو شده (عفو خصوصى) از ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۶

دیباجه: درآمدی بر یک نظریه کیفرزدایی در ایران

دکتر مهرداد رایجیان اصلی

در نوشتگان علوم جنایی — به ویژه، در حقوق جنایی — "کیفر"^۱ به عنوان کانون برجسته واکنش اجتماعی به جرم شناخته می شود؛ به طوری که مفهوم هایی چون کیفرگرایی^۲ یا کیفرباوری^۳، کیفریت یا کیفری بودن^۴، کیفرگذاری یا کیفرانگاری^۵، و کیفردهی یا تعیین کیفر^۶، همگی بر معنای ایجابی واکنش اجتماعی به جرم دلالت می کنند تا مفهوم سلبی آن.

بدین سان، وقتی از "کیفرگرایی یا کیفرباوری" سخن به میان می آید، منظور گرایش آموزه ای و عملی به اعمال یا تحمیل کیفر بر جرم یا مرتکب آن ("بزه کار") است، که بر پایه آموزه که سبک سزاهای یا سزاباوری و نظریه سزاواری دادگرانه^۷، در گفتمان علوم جنایی معاصر شناخته می شود. هم چنین، وقتی از "کیفریت یا کیفری بودن" سخن می رود، منظور از آن، نهادها، ارگانه های سامانه کیفری^۸ و نیز وضعیت ها یا شرایط اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و فکری پیرامون آن است^۹ که در مجموع، یک سامانه کیفری را تشکیل می دهند. همین طور است، بار "کیفرگذاری یا کیفرانگاری"^{۱۰}، که منظور از آن عبارت است از وضع کیفر، به عنوان سامانه اجابا، هنجار جنایی، که در کنار راهبرد جرم انگاری^{۱۱}، سازه هنجارگذاری جنایی را شکل می دهند.^{۱۲} و سرانجام، منظور از

1. punishment/penalty

2. punitiveness

3. punitivism

4. penalty

5. penalisation

6. sentencing

7. just deserts

8. penal system

9. McLaughlin, Eugen, Muncie, John (2013); *The SAGE Dictionary of Criminology*, 3rd Edition, SAGE, p. 308.

10. criminalisation

۱۱. درباره مفهوم سازی "هنجارگذاری جنایی"، بنگرید به: محمدی، قاسم (۱۳۹۵): *قاعده جرم انگاری*، در فلسفه

حقوق جنایی، دفتر یکم، چاپ دوم، پژوهشکده شهر دانش.

"کیفردهی یا تعیین کیفر"، چگونگی تعیین ضمانت‌اجراء کیفری به منظور اعمال و تحمیل بر فردی ست که پس از اثبات اتهام در مرحله صدور حکم، محکومیت کیفری می‌یابد.^۱

اگرچه همه این مفهوم‌ها و اصطلاح‌ها، بر جنبه ایجابی کیفر دلالت دارند،^۲ ولی تحولات علوم جنایی — به‌ویژه در دوران معاصر — ضرورت جنبه‌ای سلبی برای کیفر را نیز به میان کشیده‌اند؛ به‌طوری که در سال‌های اخیر، حتا بحث‌هایی درباره "حق بر کیفر نشدن" در این پهنه به میان آورده‌اند.^۳ البته، این مسأله که کیفر فقط برای اجراء شدن یا تحمیل بر جرم و بزه‌کار به وجود نیامده است، در تاریخ تحولات علوم جنایی پیشینه بلندی دارد؛ چنان که از آموزه کلاسیک "بازدارندگی یا ارعاب"^۴ چنین برمی‌آید که کیفر پیش، بلکه بیش، از آن که برای بزه‌کار بازدارنده باشد (نظریه "بازدارندگی فردی یا ارعاب خاص"^۵)، برای همگان جنبه بازدارنده یا ارعاب‌انگیز دارد (نظریه "بازدارندگی همگانی یا ارعاب عام"^۶). بنابراین، جنبه سلبی کیفر، نه تنها از اطلاق و عموم بازدارندگی قابل فهم است، بلکه در نظریه بازدارندگی یا ارعاب عام نیز — به معنای کارکرد بازدارنده کیفر برای همگان، بدن ضرورت بر اجراء یا تحمیل آن — می‌توان آن را برداشت کرد.

معنای سلبی تیر، با پیدایش "سیاست جنایی" — به‌عنوان یکی از قلمروهای علوم جنایی — تعبیرها و مفهومی جدیدی را مطرح کرده است، که می‌توان آن‌ها را در راهبردهای سیاست‌گذاری جنایی، منعکس گذاشت. منظور از این راهبردها، که از جمله می‌ری دلماس مارتی — نظریه‌پرداز معاصر فرانسوی — تعریف می‌کند،^۷ عبارت‌اند از

۱. هالوی، گابریل (۱۳۹۳): *کیفردهی آموزه‌ای مدرن*، ترجمه دکتر علی شجاعی، چاپ اول، نشر دادگستر، صص. ۱۵.

۲. در کتاب پیشین، از کیفر و کیفردهی، به‌منزله "حق کیفر دیدن" (the right to be punished) یاد شده که نمایان‌گر جنبه ایجابی مورد اشاره در این دیباچه است؛ هالوی، همان؛ صص. ۱۰ و ۱۱.

۳. برای نمونه، بنگرید به: غلامی، حسین (۱۳۹۵): *کیفرشناسی: کلیات و مبانی*، انتشارات حقوقی جرم، چاپ اول، بنیاد حقوقی میزان، ص. ۱۷۳.

در فصل دوم این کتاب، مبانی توجیه و تبیین دیگر پاسخ‌های کیفری، با مفهوم دوگانه "حق بر مجازات شدن/نشدن" (right to be punished/right not to be punished) به بحث گذاشته شده است و حق‌هایی چون "حق کرامت انسانی"، "حق زندگی"، "حق آزادی"، و "حق امنیت" از بنیان‌های آن شمرده شده‌اند.

4. deterrence

5. individual/specific deterrence

6. general deterrence

۷. دلماس مارتی، می‌ری (۱۳۹۴): *نظام‌های بزرگ سیاست جنایی*، برگردان علی حسین نجفی ابرندآبادی، بنیاد حقوقی میزان، ۵۶۸ صفحه.

دو راهبرد پیش‌رونده و پس‌رونده سیاست جنایی، که لازم و ملزوم یک‌دیگر اند.^۱ "راهبرد پیش‌رونده" شامل دو سازوکار جرم‌انگاری و کیفرگذاری است، که آن را می‌توان ترجمان اصل کلاسیک قانونمندی جرم و کیفر قلمداد کرد که بدین‌سان در سیاست جنایی بازتعریف شده، و از نظرگاه این دیباجه، با تأکید بر "کیفرگذاری"، نمایان‌گر جنبه ایجابی کیفر است. "راهبرد پس‌رونده"، اما، شامل سه سازوکار "جرم‌زدایی"،^۲ "کیفرزدایی"،^۳ و "قضازدایی"^۴ است، که نخستین بار، مارک آنسل – بنیان‌گذار مکتب دفاع اجتماعی نوین – آن‌ها را از لازمه‌های سیاست جنایی این مکتب معرفی کرد،^۵ و از دیدگاه این دیباجه، با تأکید بر "کیفرزدایی"، نمایان‌گر جنبه سلبی کیفر است.

"کیفرزدایی"، بدین‌سان، عبارت است از همه تدبیرها و سازوکارهایی که کارکرد و یا ثمره آن‌ها، بودن کامل یا ناکامل، و کلی یا جزئی ضمانت‌اجراءهای کیفری است. هم‌چنان که در بنیاد ایجابی، کیفرگذاری و کیفردهی به‌منزله دو سازوکار قانون‌گذارانه^۶ و قضایی-اجرایی برای پسرین و اعمال ضمانت‌اجراءهای کیفری به‌کار می‌روند، در جنبه سلبی، کیفرزدایی با دو سازوکار قانون‌گذارانه و قضایی-اجرایی چگونگی کارکرد این ضمانت‌اجراءها را تنظیم می‌کند. بر این اساس، "کیفرزدایی قانونی یا قانون‌گذارانه" عبارت است از خواست و اراده یا تدبیر و چاره‌اندیشی قانون‌گذار در زدودن کامل یا ناکامل، و کلی یا جزئی ضمانت‌اجراء کیفری، که چون از یک عقب‌نشینی راهبردی حکایت دارد، آن را جزء راهبرد پیش‌رونده سیاست جنایی می‌شمارند. "کیفرزدایی قضایی-اجرایی"، اما، عبارت است از ابتکار عمل و صلاحیت راهبردی مرجع قضایی، که با اختیار قانونی، چگونگی تعیین یا اعمال ضمانت‌اجراء کیفری را به دست می‌گیرد، و از آن جا که در هر اختیار و اقتداری احتمال خطا و اشتباه، یا سوء استفاده از قدرت و اختیارات، راه دارد، قانون‌گذاران حکیم و سیاست‌گذاران فهیم، با تدوین و تصویب مقرره‌هایی هم‌چون اصل‌ها و رهنمودهای کیفردهی، دادرسان و مجریان قانون را در به‌کار بستن آن هدایت می‌کنند.

۱. رایجیان اصلی، مهرداد (۱۳۸۱): "تبیین استراتژی عقب‌نشینی یا تحدید دامنه حقوقی راهبردی و جایگاه آن در ایران"، مجله حقوقی دادگستری، ص. ۹۵.

2. decriminalisation

3. depenalisation

4. diversion

۵. آنسل، مارک (۱۳۹۱): دفاع اجتماعی، برگردان: محمد آشوری، علی حسین نجفی ابرندآبادی، ویراست چهارم،

انتشارات گنج دانش، ص. ۱۰۵؛ و نیز: برادل، ژان (۱۳۹۳): تاریخ اندیشه‌های کیفری، ترجمه دکتر علی حسین

نجفی ابرندآبادی، انتشارات سمت، ص. ۱۲۷.

6. legislative

در حالی که "سیاست جنایی"، به عنوان یک قلمرو مطالعاتی در ایران، هنوز سال‌های نخستین پیدایش خود را سپری می‌کند، و فراتر از یک مادهٔ درسی با همین عنوان و به ارزش دو واحد در دورهٔ دکترای حقوق جنایی (جزا/کیفری) و جرم‌شناسی، و نیز به ابتکار تنی چند از استادان این رشته — از جمله، **استاد علی حسین نجفی ابرندآبادی و دکتر حسین غلامی**، در محتوای درس تاریخ تحولات حقوق کیفری [جنایی] در دورهٔ کارشناسی ارشد، مجال بیش‌تری برای آموزش نیافته است، ولی خوش‌بختانه، به همت همان استادان تواندیش و پژوهش‌گران مبتکر، مسیر رشد و پیش‌رفت خود را در پهنهٔ مطالعه و پژوهش می‌پیماید. از این میان، هم‌چنان که برگرداندن نوشتگان و متن‌های خاستگاه سیاست جنایی از زبان‌های خارجی — به‌ویژه، فرانسوی و انگلیسی — به فارسی، ضروری است، خلق نوشتگان و متن‌های آموزه‌ای — به‌ویژه، نظریه‌پردازی — در این قلمرو نیز، اثر نه‌بیش‌تر، دست‌کم، به همان اندازه، ضروری شمرده می‌شود. اهمیت نظریه‌پردازی در علم جنایی، و شاخه‌های جوان‌تر آن — هم‌چون "سیاست جنایی" — هنگامی دوچندان می‌شود که فراتر از بحث‌های نظری و مفهومی کلی و کلان، به ضرورت بومی‌سازی این آموزه‌ها و نظریه‌پردازی‌ها در بافتار اجتماعی-فرهنگی-فکری جامعهٔ خود اندیشیده و پرداخته شود.

در همین راستا، کتاب پیش‌رو — **کیفرزدایی در ایران (نظریه و رویه)** — محصول اندیشهٔ پژوهش‌گر محترم، **دکتر و آلاء به صادقی**، است که "سیاست جنایی" را از دورهٔ کارشناسی ارشد در آغاز سال‌ها ۹۰ خورشیدی، به عنوان قلمرو مطالعاتی خود برگزیده،^۱ و پژوهش‌های شان را در دورهٔ دکترای، با تمرکز بر جنبهٔ سلبی کیفر در سیاست‌گذاری جنایی ("سیاست کیفری") به تمام رسانده‌اند. ویژگی ممتاز این کتاب، اندیشه‌ورزی نویسنده در این قلمرو، و مفهوم‌سازی‌های مبتکرانه برای تبیین بهتر و دقیق‌تر محتوا و درون‌مایهٔ سیاست جنایی — با تمرکز بر "کیفرزدایی" — است. مفهوم‌سازی‌هایی چون "تعهدانگاری"، "تخلف‌انگاری"، "انحراف‌انگاری"، "روانگاری" (فصل نخست از بخش نخست)، توصیف دگرگونی‌ها و دگردیسی کیفرزدایی، با مفهوم "فرگشت" (فصل سوم از همان بخش)، "تورم‌زدایی"، "اعدام‌زدایی" (همان فصل)، تقسیم کیفرزدایی به "کاهش مدار"، "بخشش مدار"، "تعلیق مدار"، و "آزادی مدار" (فصل

۱. نمونه‌ای از یک اندیشه‌ورزی و نظریه‌پردازی نو در پهنهٔ سیاست جنایی را در اثر زیر ببینید:

ایروانیان، امیر (۱۳۹۲): **نظریهٔ عمومی سیاست‌گذاری جنایی**، با دیباچهٔ دکتر محمدعلی اردبیلی، چاپ اول، مؤسسهٔ مطالعات و پژوهش‌های حقوقی (شهر دانش)، ۳۹۰ صفحه.

۲. در این زمینه، بنگرید به: صادقی، ولی‌الله (۱۳۹۳): **درآمدی بر سیاست جنایی توسعه‌مدار**، با دیباچهٔ دکتر مهرداد رایجیان اصلی، چاپ اول، مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۲۱۴ صفحه.

نخست بخش دوم، معرفی مفهوم‌هایی چون "حدزدایی"، "قصاص‌زدایی"، و "تعزیرزدایی"، به‌عنوان اصل‌های مطرح در کیفرزدایی (فصل دوم همان بخش)، "فراگرد" — به‌معنای فرایندهای کیفرزدایی به اعتبار نقش‌آفرینان آن (قانون‌گذار و سامانه دادگستری جنایی) ["نظام عدالت کیفری"، به قلم نویسنده کتاب] (در دو فصل همان بخش)، همگی از مفهوم‌سازی‌ها و مفهوم‌گزینی‌های نوآورانه و مبتکرانه بر پایه ظرفیت‌های زبان فارسی ست که کتاب را از بند قالب‌های نوشتگان سنتی در این قلمرو، رهاانیده‌اند.

وانگهی، ویژگی برجسته دیگر این کتاب، که با تدبیر و ابزار مفهوم‌سازی‌ها و مفهوم‌گزینی‌های پیش‌گفته بسترسازی شده است، توانایی و شهامت فکری و اندیشه‌ای نویسنده در امورسازی و نظریه‌پردازی در پهنه سیاست جنایی و کیفرزدایی ست، که امید به گشودن راهی نوین به سوی بومی‌سازی علوم جنایی در ایران را ارتقاء می‌بخشد. معرفی یک الگوبرار، سیاست کیفرزدایی در پنج محور (موضوع بند شماره ۵ از نتیجه‌گیری کتاب)، نه‌های، از به ثمر نشستن این نظریه‌پردازی ست، به‌طوری که ره‌آورد این کتاب را می‌توان در **نظریه کیفرزدایی در ایران** قلمداد کرد. نگارنده این دیباجه، ضمن آرزوی پایایی علمی و حرفه‌ای برای **دکتر ولی‌اله صادقی** در مسیر مطالعه و پژوهش در پهنه علوم جنایی، بدو است که جامعه علمی و دانشگاهی کشور با تشویق و پشتیبانی از نسل نوین دانش‌آزمایان پهنه، زمینه را برای خلق اندیشه‌های نو — در راستای جنبش دانشگاهی "تازه‌های علمی" — که به **همت استاد علی‌حسین نجفی ابرندآبادی** در دو دهه اخیر بنیان‌گذاری شده است — بیش از گذشته فراهم سازند. و سرانجام، در همین راستا، از مدیریت محتوای "جمع علمی و فرهنگی مجد"، که با انتشار این کتاب، به سهم خود در بسترسازی این مسیر مثبت پذیرفته است، قدردانی می‌کند.

مهرداد رایجیان اصلی

تهران: ۶ خرداد ۱۳۹۷ خورشیدی

۱. در این زمینه، بنگرید به: نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین [زیر نظر] (۱۳۸۸): **تازه‌های علوم جنایی**، مجموعه مقاله‌ها، چاپ اول، بنیاد حقوقی میزان، ۱۳۰۰ صفحه؛ و نیز: نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین [زیر نظر] (۱۳۹۲): **دایره‌المعارف علوم جنایی (مجموعه مقاله‌های تازه‌های علوم جنایی)**، کتاب دوم، چاپ اول، بنیاد حقوقی میزان، ۱۴۷۸ صفحه. هم‌چنین، بنگرید به: نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین [تقریرات] (۱۳۹۱): **مباحثی در علوم جنایی**، ویراست هفتم، به کوشش: شهرام ابراهیمی، در: نشر میزان، به آدرس: